

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

* * *

Nagymama néhány napja, de talán egy hete is oda van. Kórházba vitték, s Nagyapának attól fogva szavát is alig hallani. Pedig végre üres a ház, nyugalom van, ahogy óhajtotta néhányszor, amikor kezdett már agyára menni a sok buta asszonybeszéd, és most mégis kedvetlen. Nem jönnek színes anyagaikkal a kuncsaftok, de a szomszédok se. Akkor meg kihez beszéljen? A szüleim dolgoznak, én vagyok csak mellette még egy darabig, mert szeptemberben már iskolába megyek.

– Ha megsegít bennünket az Isten, akkorra tán haza engedik Margitot, s akkor megint helyére kerül minden – mondogatja az öreg, de apámnak nem tetszik az állapota, mert úgy látja, már a pipa sem esik jól neki.

Én unszolom Nagyapát, hogy beszéljen valamit a régi dolgokról, hadd igyam a szavait, mint máskor, de csak legyint, és arcát tenyerébe temeti. Feje, felső teste meg-megrázkódik, úgy látom, sír, mégpedig hangtalanul. Negyedóra múlva mégis összeszedi magát, rám néz, s az arca mintha vidámabb lenne.

– Gyere, főzünk valamit – áll elő egy hirtelen jött ötlettel.

Igencsak elcsodálkozom ezen, mert amióta az eszemet tudom, Nagyapának csak annyi köze volt a tűzhelyhez, mint a legtöbb falusi férfiembernek. Este gerjesztőt készített, reggel kihordta a hamut, begyújtott, majd folyamatosan pótolta a tüzelőt. Ha vizes volt még a fa, a kürtő körül kalitkába rakta, s vigyázott rá, hogy a felforrósodott csőtől tüzet ne fogjon. De konyhai edények, eszközök körül forgolódni, a Nagymama dolgaiba avatkozni nem láttam soha, ezért hát most csodálkozva nézek rá.

– A paprikás krumplit szereted, ugyi?

Bólintok, és ettől kezdve kíváncsian várom, ha már így alakult, hogy én is belekóstolhassak a főzés tudományába. Nem mondom, megálltam már korábban is a tűzhely mellett, amikor nagyanyám a rántást készítette, de csak azért, mert egyszer megnyalatta velem a zsírban világosbarnára pörkölt lisztet, s akkor kedvet kaptam rá, hogy máskor is elfogadjam a felém nyújtott fakanalat. Most azonban, ha jól értettem, én is segíthetek Nagyapának, de mit?

– Krumplit tudol pucolni? – kérdezi, s mivel maga is tudja, hogy nem igen volt még alkalmam ilyesmivel foglalkozni, sietve hozzá teszi: – Most megtanulhatod.

Aztán rájövök, hogy nem is olyan bonyolult, mert a frissen vájt újkrumpli héját kaparni is alig kell, könnyedén lehámlik szinte magától. Míg én a pucolással foglalatoskodom, Nagyapa begyűjt a csikóspörba, hagymát aprít a lábásba, zsírban lassú tűzön sárgára pirítja, majd oldalra húzza, hogy ne égjen tovább, és leül mellém, hogy segítsen a pucolásban.

– Most már jöhet a paprika és a só – mondja, amikor a krumplit összeaprította, s egy fél evőkanálnyi őrölt paprikát elkever a lábás alján. Ebbe megy a felaprított krumpli, a só, aztán felönti vagy két bádog vízzel.

– Ennyi az egész tudomány, most már csak meg kell főzni.

S amíg felfő, majd lassú rotyogással készül az étel, tovább beszél.

– A pásztorok úgy szokták, hogy egy kevés targonyát is kevernek a levibe, de akkor több vizet kell hozzá önteni, mer’ a targonya felissza, oszt akkor nagyon megsűrűsödik. De az se jó, ha túl hígra sikerül. Valamikor, ha tart még a füstölt kolbászból, azt is szoktunk bele szeletelni, akkor finom csak igazán. De hát hol van már ilyenkor kolbász?

Negyedórányi rotyogás után már érzem az étel illatát.

– Bizony, jó lesz ez kolbász nélkül is! – állapítja meg Nagyapa, miután kíméletesen megkavarta, s a fakanállal belekóstolt a levébe. – Na, hadd főjön még valamедdig.

Amikor már hűlt a tányérban, és csak óvatosan kóstoltgattuk, Nagyapa újból beszélni kezdett.

– Amikor a vasúton dőgoztam, sokat vótam úton. Nagyanyád tudta, mikor áll meg a vonat Újlakon, oszt’ Pistával vagy Gizivel küdte nekem az ételt. Vót úgy, hogy nem tudtam a mozdonyrul leszállni, mert munka vót, állás közbe’ is kellett lapátolni a szenet. Ilyenkor a mozdonyvezető vette át az ételhordót, oszt’ majd, amikor ráértem, elfogyasztottam. Hát egy alkalommal pont paprikás krumplit küdött nagyanyád, de az tele vót finom füstölt kolbásszal. Na, mondom magamba’, hát honnan vették ezek a kolbászt? De annyi vót benne, hogy én azt meg se győztem enni. Majd amikor hazamegyek, kérdem én: te Margit, minek raktál nekem az ételbe annyi kolbászt? „Miféle kolbászt? – azt mondja. – Azt se tudom, mikor láttam kolbászt utódjára!” Na, hát akkor én megbolondultam? – gondolom magamba’. Akkor oszt’ rájöttem, hogy a mozdonyvezető vót az, aki így megréfélt engem, mer’ biztoson belenézett a lábásba, oszt egy kicsit hígnak tanálta. Ami igaz, az igaz: úriember vót.

– Nagyapa is mozdonyvezető vót?

– Dehogysis vótam én mozdonyvezető. Fűtő vótam csak. Vizsgázott mozdonyfűtő. Ungvár, Királyháza meg Szatmárnémeti között jártunk, de

valamikor egészen Karánsebesre is. De sok szenet belelapátoltam a négy-huszonnégyes gyomrába! Az egész Újlaknak elég lenne télire.

Ezen egy kicsit elmélázok, és kanalazom az ételt. Azt, persze, értettem, hogy a gőzmozdonyban szénnel tüzelnek, és hogy Nagypapa volt a fűtő, de mit jelenthet az, hogy vizsgázott? Erre rá is kérdezek.

– Tudod, fiam, harminckilencbe’, amikor megint magyarok lettünk, én már túl vótam az ötvenen. De a Béla öcsém segítségével, aki sokkalta okosabb ember vót nálam, felvettek a vasúthoz, oszt’ hat hét alatt kitanultam a mesterséget. Adtak rulla még papírt is, vagyis bizonyítványt. Onnan jöttem nyugdíjba is, ezér’ minden esztendőbe kűd nekem a vasút két tonna szenet.

– És azelőtt, amikor nem magyarok vótunk, kik vótunk? Meg még azt is tessék nekem elmondani, hogy amíg ki nem tanult fűtőnek, mi vót Nagypapa?

– Nahát, te gyerek, te aztán sok mindent szeretnél tudni. Mi lesz tebelőled, ha nagy leszel, tán ügyvéd?

Valahogy sok olyan dolgot beszél most Nagypapa, amit én még nem értek. Nem értem azt sem, hogy mi az ügyvéd, de az már nem is érdekel olyan nagyon, mert látom a száján, hogy folytatni akarja, csak közben vakargatja a feje búbját, mintha onnan akarná előcsalogatni a választ.

– Hát hogy is mondjam – kezd bele, de látom, hogy nagyon nehezen. – Most, ugyi, már több mint tíz éve oroszok vagyunk. Vagyis mi, te meg én, meg a család és a rokonság magyarok vagyunk, de hát így kell mondani, mert most űk dirigálnak. De előtte, ezt az előbb már mondtam, hivatalosan is magyarok vótunk, azelőtt meg csehek. Mielőtt meg csehek lettünk vóna, egy rövid időig, tizenkilencbe’ románok is vótunk. Amikor a románok bejöttek, én is gazdálkodtam, mint mindenki a községbe’. Vót egy kis földem, két lovam, tehének, disznók, oszt’ abbul éltünk, de kellett is a kis haszon, mert nem sokkal az előtt halt meg az első feleségem, Róza, én meg ott maradtam négy gyerekkel özvegyen. Hát ekkor jöttek a románok, hogy adjam át nekik a szekeret és a lovakat, mer’ szükségük van rá. Mondom, mi lesz velünk, ha a lovakat elviszik, miből tartom el az árvákat? Na, azokat oszt’ nem érdekelté. Levezették az udvarral a két lovat, utána letolták a szekeret is. De ez még semmi! Három nap múlva keresnek egy pecsétes papírral, hogy be kell menjek Szöllősrre, a román elöljáróhoz. Felkeltem én, ahogy szoktam, hajnalban, elláttam a jószágot, oszt’ begyalogoltam. Kérem, mért hívtattak? Oszt’ akkor mondták, hogy büntetést szabtak ki rám, amiért engedetlen vótam. Tizenöt botütést kaptam a hátamra, alig bírtam hazavánszorogni. A következő héten megént csak be kellett menni a következő részletért. De harmadjára

már nem mentem. Mondtam, nem érdekel, nem megyek többször, elég vót. Hát, még jó, hogy annyiba' maradt.

A kellemetlen élmények felidézése elkedvetlenítette és elhallgattatta az öreget, de bennem már ott motoszkált a következő kérdés.

– És a lovat meg a szekeret nem adták vissza?

– Már hogy adták vón? Kellott nekik, amikor kifelé vonultak, azon vitték a sok rablott holmit. Későbbet oszt' lett nekem lovam, szekerem megént, mer' anélkül nem lehetett boldogulni. Húsza' megházasodtam másodszer is, akkor vettem el nagyanyádat. Születtek a gyerekek. Árpád, azut a te apád, Pista, meg utójára Gizi nénéd. Menni kellett, mindenféle fuvart elvállaltam. Jártam a salánki erdőre fáért, meg ott faragták a tőgyfa ágasokat, ott maradt a sok jó forgács, azt meg hazahordtam tüzelni. De elmentem én nem eccer az orosz búcsúsokkal is. Pócsra jártak, ott vót nekik a hatalmas nagy templom. Itt, a mi környékünkön olyat nem is látni. Mire körbecsúzták néhányszor, nem tudom, maradt-e bűr a térgyükon?

Eszembe jutott, hogy engem is térdepeltettek már néhányszor, ha anyu szerint valami rosszat tettem, de csak a sarokban, és addig szólt a büntetés, amíg bocsánatot nem kértem. De amiről Nagyapa beszél, azt én fel sem tudom fogni, ezért inkább kérdezek.

– És azok az emberek mit követhettek el, hogy azt a nagy templomot térden csúszva kellett nekik körbejárni?

– Hogy mit? Hát, azt csak űk tudták vóna megmondani, hogy kinek mi vót a bűne. Meg osztán evvel akarták elérni, hogy hallgassa meg űköt a Jóisten... De hát nem is ezt akartam én neked elmondani, ha már eccer szóba került Pócs, hanem egy olyan esetet, amék mindig megkacagtat, ahányszor csak eszembe jut – így terelte más irányba a szót Nagyapa, s a jól ismert huncut mosoly már ott készülődött a bajsza alatt. – Egy alkalommal – ha jól emlékszem – pünkösdi búcsúra vittem egy asszonycsapatot. Odaértünk jó időbe', még nem kezdődött meg a szentmise, de az emberek már jöttek templomi zászlókkal, énekelve, mindenfelől. Én életembe' nem látam annyi embert, de igaz, hogy kódust se, amennyien ott összegyűltek. Egyiknek csak a fél lába hiányzott, valaméknek mind a kettő, vót aki egy mankóval bicegett, vót olyan, hogy kettővel. Vót köztük vak is, azt egy gyerek vezette, oszt' mindegyik azon igyekezett, hogy jó helyet tanáljon magának, minél közelébb a bejárathoz. A nagy helyezkedésbe' elébb csak lökdösték egymást, de azut' úgy egymásnak estek, hogy csak úgy csattogtak a mankók egymás hátán meg fején. Csak akkor csendesedtek el vala-

mennyire, amikor elkezdtek bevonulni a cifra ruhás papok. Mikor oszt' bementek, azt mondja az egyik nagyszakállú az előbbi tolakodóhoz fordulva: „Ni, hogy felvág! Még csak most lett kódus! Nekem már a nagyapám is kódus vót!”

És Nagyapa nevetett. Olyan gyermekien és őszintén, mintha csak az imént, szemünk láttára verekedtek volna össze a koldusok, s az utolsó mondatot, melynek kezdetleges őszinteségével nem tudott eltelni, nemcsak megismételte, de értelmezte is: neki már a nagyapja is kódus vót! Pont úgy örökölte a kódusbotot, mint a király a koronát!

Nevettem, hát hogy ne nevettem volna a hivatásos alamizsnagyűjtő „aranymondásán”, de egyben el is komorodtam, mert szinte azonnal a mi szegény koldusunk, Vomnádcát meg Borsos Endre, a másik újlaki kéregető testi nyomorúságára gondoltam, akiket el sem tudtam képzelni az egymást csépelő koldusok helyében. Nekem azonban sokkal inkább a Nagyapa jókedve, felszabadult öröme rajzolt az arcomra maradandó mosolyt.

* * *

1958 szeptemberére iskolaérett lettem, valamelyest talán túlérett is. Arra azonban kimondottan jól jött az a kis értelmi gyarapodás, hogy idejekorán felfigyeljek a beíratásomról folyó szülői beszélgetésre. Eleinte csak úgy fél füllel követtem szavaikat, ám amikor az ukrán iskolát is emlegetni kezdtek, rémülten néztem rájuk. Angyal szállhatott be akkor hozzánk, az én felmentő angyalom, s amit a felnőttek fülébe súgott, attól mindketten józabbak lettek. Megértették, hogy sorsomról nélkülüem nem dönthetnek. A konyhaasztalnál ülő apám maga elé állított, s a szemembe nézve megkérdezte, hogy ukrán vagy magyar iskolába szeretnék-e járni? Egy pillanatig sem éreztem, hogy mérlegelnem kellene, azonnal és bátran vágtam ki az egyetlen lehetséges választ. Nagy terhet vehettem le ezzel apám lelkéről, mert olyan nagyot nem sóhajtott azelőtt soha, mint ami akkor kiszakadt belőle. Ha akkor előrelátó és számító kollégáira, az államnyelv önkéntes prókátoraira hallgatva ukrán iskolába küld, alaposan elrendezte volna sorsomat. Az nekem olyan lett volna, mintha eldobott volna magától, de így megnyugodtam.

Beiskoláztatásom előtt azonban szüleim megbeszélétk, hogy talán jobb lesz, ha anyám egy időre abbahagyja a gyári munkát, hogy nekem az iskolakezés ne legyen majd túl nehéz, s legyen mindig otthon valaki, amikor

tanítás után hazamegyek. Az óhatatlanul kiesett jövedelmet legfeljebb varással pótolja. Így is lett, augusztus vége felé lerocsitált*.

Hatvanál is több gyerek sorokozott fel szeptember elsején, hogy vállalra vegye a tanulás gondjait. A tanító néni, akit Ella Karlovnának kellett szólítani, névsort olvasott és értésünkre adta, hogy mi leszünk az „A” osztály, aztán elindult az osztályterembe, nyomában harmincnégy megszeppent gyerekkel. Hosszú napokba tellett, amíg a sok fiú és lány megismerte egymást, szokni kezdte az iskolai rendet, majd tudomásul vette, hogy ettől kezdve kötelezettségei vannak. De amikor májusban, az első osztály végeztével majd felsorakoznak egy fényképezőgép elé, már láthatóan együtt van a gyerekcsapat. A tanítónő körül fehér kötös, szalagos hajú lányok ülnek, mögöttük lányok teljes sora áll, lábuk előtt nyolc fiú guggol, s a negyedik, az utolsó sorban álló tíz fiúnak csak a feje látható. Engem is ott lehet megtalálni két cigány fiúcska között, mert helyezkedni már akkor sem igyekeztem. De hát mit számít az, hogy nyolc esztendőskorában hol áll az ember és mennyi látszik belőle egy megsárgult fotográfián? Csupa kitűnő bizonyítvánnyal én cigány osztálytársaim közt is jól éreztem magam.

A második osztályt is Ella Karlovnával kezdjük, de már az iskola főépületében. Itt büfé is van, ahol fűzet, tollszár, tollhegy, tinta, radír, színes ceruza kapható, de mindennél többet ér, hogy a büfés Iluci nénitől a nagyszünetben húsz kopekért meleg teát, harmincért kis bulicskát**, és hatvanért nagyot lehet vásárolni. Ezzel már könnyen kihúzzuk az otthoni ebédig, bár Kovács Károlynak, a tőlünk másfél fejjel magasabb, többszörösen buktatott cigányfiúnak a fél fogára sem elég, ő mindig éhes. A múltkor bundás kenyeret vettem elő a nagy szünetben, ő meg állt előttem, és csorgott a nyála. Eszembe juthatott volna magamtól is, hogy adjak belőle, de nem tettem. Ekkor villámgyorsan kimarta kezemből, kétszer beleharapott, s ezzel a kezembe nyomta. Én már úgysem tudtam volna jó szájízzel folytatni, így hát visszaadtam neki. Kovács azóta a barátom, s ezért megkínálom máskor is, mert megérdemli. Csak most, a tanév elején érkezett hozzánk, de a számtanban máris ő az osztályelső. Erzsí húga, aki nem is hozzánk van beírva, csak a bátyját szokta elkísérni, teljesen más. Tanulni, írni nem hajlandó, s a testvére sokszor még óra közben is megveri. Erzsí úgy visít ilyenkor, mint a fába szorult féreg, de pár perc múlva már békével ülnek egymás mellett.

* Roszcso (orosz) - végelszámolás

** Bulicska, helyesen bulocska (orosz) - zsömlé.

A második osztályban szépírást is tanulunk, mert egyáltalán nem mindegy, hogy néznek ki azok a betűk, ha már egyszer leírjuk őket. Ha szép betűket írunk a papírra, az írás is szép lesz – mondja a tanító néni –, de ehhez nemcsak képesség és türelem kell, hanem jó minőségű tollhegy is. Két vagy háromféle is kapható belőle, de a csillagos a legjobb. Az jól megtartja, és csak fokozatosan adagolja a tintát, s ha ügyesen bánnak vele, nem ejt tintapacákat. Hosszában bemetszett hegyét lefelé húzva, megfelelő nyomással szétnyitva, szépen árnyalja a betűk függőleges elemeit. De az sem mindegy, hogy milyen tintával írunk. Ha valaki vízzel próbálja szaporítani, rosszat tesz vele, mert a füzetlapon is úgy fut, mintha csak újságpapír lenne. Meg aztán a színe is egységes kell, hogy legyen. Most éppen a lila van használatban, azt öntjük a mázas kerámia tintatartókba, s kis, összehúzható szájú tarisznyában hordjuk magunkkal. Igaz, nagyon kényelmetlen, óvatosan kell vele bánni, mert kilötyöghet, s akkor a könyv, füzet vagy a ruházat vallja kárát.

A ruházatra pedig vigyázni kell. Nem használ neki a sok könyöklés sem, ami az ing vagy bármilyen felső viselet ujjain egy idő után könyörtelenül megmutatja magát. Ez bizony gondot jelent, mert a kirongyolódott ruhadarab helyébe nehezen kerül új. Marad hát a folt, mert a tű, cérna még minden háztartásban megakad, s ehhez már csak annyi kell, hogy az asszonyok ne legyenek a tűvel haragban. Némelyik valóban ügyesen hozza rendbe férjének nadrágját, ujjasát, úgy, hogy szinte meg sem látszik a visszajáról rárakott folt. Meg aztán – ha belegondolunk – mi szégyellnivaló lenne rajta? A foltozott ruhának is van becsülete, hogyha tiszta. Jobb azonban megóvni minden fölösleges kopástól, különösképp a felsőviselet könyökrészét, ezért aztán új módi, vagy inkább egy felélesztett régi viselet jött divatba: a könyökvédő. Úgyhogy szinte valamennyien könyökvédőt viszünk magunkkal az iskolába, akárcsak a régi hivatalok írnokai, tisztviselői. Hanem az én könyökvédőm egyszer, mert ruhám védelménél sokkalta alantasabb szerepet osztottunk rá, csúnyán becsapott.

A miskolci unokatestvéremnek volt egy magas nyakú, cipzáras szabadidő-felsője. Igaz, csak fényképen láttam, de nekem így is nagyon tetszett, arra azonban gondolni sem mertem, hogy egyszer majd én is hasonlót viseljek. Történt aztán, hogy egy nyáron Kálmán bátyámék hazalátogattak, s megkaptam kéretlenül is azt az óhajtott felsőt, de a két könyöke akkor már csupa rongy volt. Hátha jó lesz még valamire – ezzel adta át nagybátyám felesége, s azt hiszem, én már akkor lemondtam róla. Később, anyám unszolására, a könyökvédővel takarva mégiscsak felvettem. De bár ne tettem volna! Még aznap összekaptam az iskolában egy „B” osztályos fiúval, s ahogy rángattuk egymást, könyökvédőm lecsú-

szott, s napvilágra kerültek a rongyaim. Ezen ellenfelem lepődött meg leginkább, azonnal eleresztett, s a körülöttünk álló, az imént még hangoskodó fiúk is elhallgattak. Istenem, csak ez ne történt volna! – sajdukt meg bennem valami, de mintha az ördög nógatott volna, hangosan kifakadva a fiúnak estem:

– Látod? Elszakítottad a pulóveremet!

Nem szólt rá semmit, csak nézett, szemében a néma kérdéssel: komolyan állítod, hogy most szakadt el? Odalépett közben az udvaron ügyeletet tartó tanító is, aki jól láthatott mindent, ám ő is csak hallgatott, s ezzel jobban megsegényített, mintha az oktalan vádaskodásért alaposan helyrerakott volna.

Miért kellett ennek megtörténnie? Mi nem voltunk olyan szegények, hogy ne telt volna egy új ruhadarabra. De a pénzt rakosgatni kellett, a pénznek a takarékbán volt a helye, a gyerek rongyaira meg ott volt a könyökvédő. Előfordul majd később is, hogy anyám nem tud rám rendes ruhát adni, de ekkor már komolyabban gondba esik. Ott vannak pedig a boltban a barna vagy szürke düftin mackók, a fiúgyerekek többnyire ezeket hordják, de az én anyám – úgy látszik – nekem valami szebbet akar. Veszi a centimétert, nagyjából megmér, aztán szalad a rőfös Gelbhez, s alig telik el félóra, már hozza is a szerzeményt: egy laza szövésű, sötétkék alapú, fekete kockás félszövetet. Most már alaposabban is megmér. Rögzíti a nadrághossz, a derékbőség, a vállszélesség, az ujjhossz méreteit, aztán szabni kezd. Összetekert papírmintákat simogat az asztalon, krétával jegyez, majd az ollót csattogtatja, hogy hamarosan bemutatthassa fércelő tudományát is. Próba következik. Rám rakja a felsőrész elemeit, itt-ott túvel, cernával igazít rajta, ráhelyezi a kiszabott gallért, helyükre rakja az ujjakat, s amikor minden pászol, az egészet óvatosan leszedi rólam. Jöhet a nadrág, de ez már sokkal egyszerűbben megy. Mire a nap leszáll, kész az öltönyöm, már csak a fércet szedegeti belőle varrónő anyám. Hát akkor jöhet az igazi próba. A nadrág két szára pantallószerűen széles, a dereka gumis, és van rajta két bélelt zseb is. A felsőnek is vannak oldalsó, legombolható zsebei. Ezek hajtókája, akárcsak a kezelők, a gallér és a nadrág derékrésze, egy elbontott régi kabát sötétszürke posztójából készültek, a nyakrészt pedig három gomb zárja le. Másnap az iskolában fiúk és lányok egyaránt körbeállnak, tapogatják szép, új ruhámat, s azt kérdezik, hol vettük? Én hiába mondom az igazat, ők hinni sem akarják.

Aznap meglátogat bennünket Magdalina Vaszilevna, az iskola pionírszervezetének vezetője, s elmondja, hogy ezentúl mi, másodikosok az októbrista szervezet tagjai leszünk. Megtudjuk tőle, hogy a szovjet októbrista szervezet az előkészítője a lenini pionírszervezetnek, de arról, hogy mi lesz a tennivalónk, hogyan kell eztán élnünk, nemigen esik szó. Most csak annyit

köt a szívünkre, hogy eztán a mellünkön egy kis vörös csillagot kell viselnünk, mert az októbristát ez különbözteti meg más gyerekektől. Mutat is egy ilyet, majd elmondja, hogy a szovjet vörös csillagnak öt ága van, aztán feladatul adja, hogy otthon a szülők vagy idősebb testvérek segítségével készítsünk hasonlót. A csillagot – magyaráz tovább – nem túl vastag, de kemény, tartós kartonpapírból célszerű kivágni, aztán vékony, vörös anyaggal kell finoman, lehetőleg ráncmentesen, tűvel, cérnával bevonni. Majd mindenki rájön, hogy ez a művelet nem is olyan egyszerű. Még szerencse, hogy Nagymama varrónő, de a csillag megrajzolásához és kivágásához az apám segítsége kell. Másnap reggel már felcsillagozva, öntudatos szovjet októbristaként indulok iskolába. És ettől kezdve számonkéréssel kezdődik a tanítási nap. Kinek, miért nincsen még csillaga? Mindenki más-más, de többnyire méltányolható kifogásokkal jön elő. Nem tudtam még elkészíteni. Bepiszkolódtam, és mosás közben tönkrement. Édesanyám levágta, mert ki kellett mosni a zubbonyomat, és nem tudja, hová tette.

És így megy ez napról napra, hétről hétre, de egy alkalommal ismét meglátogat bennünket Magdalina Vaszilevna, aki lelkendezve újságolja, hogy hamarosan megjelennek a kereskedelemben a ruházatra kitűzhető októbrista csillagok, s akkor mindenki megvásárolhatja mindössze pár kopejkáért. Hozott is egyet mutatóba, s azt mondja, színe olyan, mint a Kreml tornyán lángoló rubincsillagé, de a közepén lévő körben a bongyor hajú gyermek Uljanov arcképe látható. Ezekhez egyelőre még nehéz hozzájutni, de később majd lesz belőlük elegendő, annyi, hogy jut még a kubai gyerekeknek is.

Kuba neve gyakran elhangzik mostanában. Emlegeti a rádió, és hallom az iskolában, hogy ott is forradalom volt, aminek örülni kell. A napokban egy katonaruhás ember érkezett hozzánk, és az udvaron csoportosult tanítók-nak szintén mondott valamit Kubáról meg a készülő háborúról. De az udvaron felsorakozott osztályok előtt arról is beszélt, hogy nemsokára riadó lesz a községben, és a teljes lakosságnak fedezékbe kell majd vonulni, és hogy tilos lesz bárkinek is a nyílt utcán maradni. Ebből mi még alig értünk valamit, de estére már otthon is erről folyik a beszéd. Apám, mert valószínű, hogy a suszterájban is tartott a polgárvédelmi készülődés, az atomtámadást emlegeti, és lehetséges menedékként a házunk alatti kis zöldségtároló pincét jelöli meg. Én ösztönösen ellene vagyok mindenféle készülődésnek, nem tudok hinni a háborúval riogatóknak. Egy délután aztán a Vásártéren mégis megjelent Apay bácsi, a kisbíró, és hosszasan pergetve dobverőit, elődobolta a környező házak lakóit. Mikor már álltak körülötte tizen-tizenötön, oldaltás-

kájából előszedett egy papírlapot, és hangosan hirdetni kezdett: „Közhírré tétetik! Először: a Viloki Községi tanács tudatja mindenkivel, hogy pénteken, Moszkva szerint 18 órától a községben általános polgárvédelmi készültség lép érvénybe, amely 20 óráig tart. A készültség érvénybe lépése előtt egy órával mindenki kapcsolja be a vezetékes rádiót, és figyelje az ott elhangzó utasításokat. Másodszor: A készültség idejére ajánlatos minden egyes házban óvóhelyet kialakítani, amelyre legalkalmasabb a pince. Harmadszor: A gyakorlat végeztével minden felnőtt iskoláskorú fiatal készüljön a filmvetítésre, amely moszkvai idő szerint 21 órakor kezdődik a futballpályán.” Miután mindezeket közhírré tette, papírját összetekerve elrakta, és búcsúképpen még megtáncoltatta dobverőit a kutyabőrön.

Elérkezett a péntek, s a jelzett időben valóban megszólalt a légvédelmi sziréna. Vörös karszalagos, kerékpáros futárok vitték végig az elnéptelenedett főutcán. Az útkereszteződésekben, a tereken meg-megálltak, és jól megtekerték. A mélyből induló bűgő hang egyre erősödve, egyre magasabb tartományba emelkedve, már-már félelmetessé válva szétterjedt minden irányba, átjárta még a nyári konyhák és a baromfiudvarok nyugalmát is. Néhány vásártéri gyerekkel ahelyett, hogy a családi óvóhelyre húzódtunk volna, én is a kerékpárosok nyomába eredtem, de azok hamar elhúztak, s az elnéptelenedett utcán már nem volt semmi érdekes. Egy jó óra múlva már le is fűjták a riadót, lehetett készülődni a moziba.

A futballpálya szélesre tárt kapuval várta a nagyközség népét. A megnyíló tér túlsó végén nagyméretű mozivászon fehérlett, előtte fiatalabb férfiak beszélgettek. Más fiatalok a katonákkal lócákat és széksorokat hordtak, s mire kiürítették a helyőrség tágas klubhelyiségét, már félpályáig ért az ülőhelyek sora. De akkor már az emberek is jöttek rendes kis csoportokban, rohamosan teltek meg velük a széksorok.

Mire valamennyire besötétedett, elkezdődött a vetítés. A filmvászon felvillannak – mint később azonosítom – a hirosimai atomtámadás képsorai. Rengeteg hullá, földdel egyenlővé tett város, összeégett, megnyomorodott sebesültek mindenütt. Aztán – következtek évek múltán a látottak üzenetére – az atombomba pusztító hatásait, a radioaktív sugárzás természetét magyarázzák hozzáértő, fehér köpenyes emberek. Ezután következik a lényeg, a polgári lakosság oktatása, az atomtámadás elleni védekezés lehetséges módjainak ismertetése. Számításokkal bizonyítják, hogyan, hányszorosan csökken a sugárzás, ha föld, téglá vagy betonfal mögé húzódnak. Nagyvárosi óvóhelyeket, emberek befogadására alkalmassá tett hatalmas pincéket látunk, majd gumiru-

hába öltözött gázálarcos embereket, akik a közlekedési eszközöket, a haditech-
nikát mossák. Félelmetes dolgokat mutatnak, én közelebb húzódok a mellet-
tem ülő Kovács Karcsihoz, ő pedig baljával magához ölel. Mögöttünk felnőt-
tek beszélgetnek, egy-két mondat akaratlanul is megragad bennem.

– Tudod, mi a legjobb védekezés az atom ellen? Veszél egy vizes lepedőt,
a hátadra teríted, oszť elindulsz a temetőbe.

Kicsi vagyok még, de annyit már tudok, hogy az illető butaságot beszél.

* * *

Az iskolában a sok tanító és még több gyerek között én egy nagybajszú
kis öregemberre figyelek, aki szerszámosládája nélkül ritkán mutatkozik.
Ajtózárakat javít, a kerítés foghíjait pótolgatja, söpröget az udvaron, krétát
hord szét az osztályokba, vizet a kézmosóba, tehát amolyan mindenese az
iskolának. A beszéde azonban kissé furcsa. A szöveget például sögnek mondja,
Szabó tanítót Sabó úrnak szólítja, vagyis az „sz” helyett általában „s”-t mond.
Később aztán rájöttem, vagyis azzal próbáltam magyarázni ezt a kis beszéd-
hibát, hogy ez inkább szándékosság nála, amelynek egyetlen oka a neve le-
het. Egy alkalommal tanúja voltam, amikor valami hivatalos személynek,
aki az igazgató felől érdeklődött, bemutatkozott. Kihúzta magát, az illető
szemébe nézett, és aztán mondta csak a nevét, hogy Fassbinder Nándor, a két
„ss”-t alaposan megnyomva, nehogy azt valaki véletlenül is „sz”-nek értse, s
majd ejtse végül, ahogyan a németben szokás. Az emberek minden esetben
igyekeztek úgy tenni, mintha eszükbe sem jutna rosszra gondolni, valahány-
szor elhangzott a kis öreg neve, de magukban ilyenkor, mert egy kis huncut-
ság azért majdnem mindenkibe szorult, elismélték azt a német kiejtés szer-
int is. Ugyanakkor voltak, akik hozzá fordulva véletlenül sem szerették vol-
na rosszul mondani ezt a szokatlan, furcsa nevet, ezért egyszerűen csak Binder
bácsinak szólították, s ez a kurtított névalak hamarosan olyannyira közked-
velt lett, hogy nemsokára ki is szorította a másikat.

Binder bácsi egy napon üzenettel kopogott be az osztályunkba. Be sem
jött, csak a félig nyitott ajtón mondott valamit a tanító nélinek, s aztán
elsietett. Nem lehetett az jó üzenet, ha Ella Karlovna egy kicsit elsápadt, és
hangja izgatott lett. De azért tanító, hogy ura legyen a rendkívüli helyzet-
nek is.

– Gyerekek – adta máris az utasítást –, a magyar füzeteket most el-
tesszük, és elővesszük helyette az orosz nyelvkönyvet és füzetet. Ha valaki
bejön az osztályba, és azt kérdezné, hogy milyen óránk van, mindenki azt

válaszolja, hogy orosz. Megértettük? Tegyük el a padról minden fölöslegest, és figyelmesen bemásoljuk a füzetbe, amit most a táblára írok.

De a folyosón már lépések zaja közeledett, s az igazgatóhelyettes kíséretében két idegen lépett a terembe. Fogadásukra az osztály felállt, és mondtuk jó hangosan, már külön figyelmeztetés nélkül is a begyakorolt köszöntést: Drász – tu – tye! Az ellenőrök bólintva viszonozták, váltottak néhány szót a tanítónővel, majd egyikük előrébb lépett, és megszólalt magyarul.

– Gyerekek! Látom, majdnem mindenki októbrišta már köztetek. Nagyszerű! Ugyanakkor azt is látom, hogy nincs minden tanulónak csillag a mellén. Ennek vajon mi az oka? Nem engedik a szülők? A tied például – mutatott Márkus Ferire – hol van?

A gyerek, akit magunk közt csak Tökfejnek hívtunk, lehajtott fejjel hallgatott. Hallgatott ő máskor is, értelmes mondatot, bármilyen feleletet nehéz volt belőle kicsalogatni, de most Ella Karlovna is bízta.

– Mondd meg, Feri, nyugodtan, ne félj semmitől, neked miért nincs csillagod?

Tökfej a tanítónőre nézett, aztán mindjárt az ellenőrré, s az orra alatt dűnnyögve, alig hallhatóan megszólalt.

– Mink nem tudtuk megcsinálni. Meg... meg édesanyám azt is mondta, hogy a mi csillagunk az égen van.

Az ellenőr szapora bólogatásokkal a tanítónő és az igazgatóhelyettes felé fordult.

– Hihetetlen! Egy szovjet iskolásnak az égen van a csillaga! Jól van, ha egyszer ott van neki, legyen ott. De lássuk csak tovább, mi jön itt még elő! – mondta, vagy kérdezte most már maga is kipirulva, s járkálni kezdett a padsorok között.

– Azt meg tudná-e nekem valaki mondani – jött a következő kérdés –, hogy vasárnap délelőtt, amikor az iskolában nincs tanítás, ki mivel szokott foglalkozni?

Erre aztán nem nehéz válaszolni – gondolhattuk sokan, s fel is emelkedtek itt-ott a kezek. „Én segítek anyukámnak zöldséget pucolni az ebédhez” – így az egyik kislány. „Én moziba megyek” – szólott egy fiú. „Én bábszínházba” – feleli egy másik. „Én elkészülök a hétfői órákra” – mondja ragyogó arccal a következő.

– Igen, jól feleltetek, nagyon, nagyon ügyesek vagytok, gyerekek. De amit nekem felsoroltatok, azokra az elfoglaltságokra legfeljebb másfél, esetleg két óra kell. A vasárnap pedig hosszú, ilyenkor annyi másra is jut idő.

Más helyre nem szoktatok jární? – érdeklődik, és nézelődik tovább az ellenőr, s az arcáról lerí, hogy nincs megelégedve az eddig hallott válaszokkal.

De nem emelkedik több kéz, úgy látszik, osztálytársaim kifogytak a válaszból, s most félig lesütött, mégis figyelő szemmel várják, mi akar ebből kisülni. No, ha eddig hallgattam, most már ideje megszólalnom nekem is, mert ezek bizonyára azért jöttek, hogy megkapják az egyetlen helyes választ, amivel aztán elégedetten távozhatnak. Már emelem is a kezem, az egyik ellenőr észreveszi és felszólít a feleletre.

– Én vasárnap délelőtt Nagyapával a templomba szoktam menni – mondom önérzettel, bátran az érdeklődő felnőtt szemébe nézve.

Az pedig, mintha valóban csak ezért a válaszáért érkezett volna az iskolánkba, gúnyos mosollyal fordult Ella Karlovnához, de hogy mit mondott neki, azt nem értettük, mert ekkor már oroszul beszélt. Meg is fordult még abban a percben, s a másik idegennel a kijárat felé indultak, igazgatóhelyettesünk meg lesújtva követte őket. Az ajtó bezárult, s amikor lépéseik elhaltak, már jött is a második felvonás, melynek nyitányaként a tanítónő hatalmas lépésekkel indult meg felém. Arcát eddig előttünk ismeretlen düh torzította, szemében a büntető indulat villogott, s már útközben felemelte jobb kezét. Nem oldalról kaptam a pofont, hanem egyenest az arcomba, a szemem közé. Fejem hátra hanyatlott és úgy a falhoz koccant, hogy az agyam belerezdült. Aztán ütni akart még egyszer, de keze elbizonytalanodva megállt a levegőben, és kivörösödött arccal, támolyogva indult vissza az asztal felé. Fel nem tudtam fogni, mi történik, azt éreztem csak, hogy valami rettenetes igazságtalanság áldozata vagyok. Ha sírva fakadok, egyetlen kérdés szakadt volna ki a számon: miért? De akkor nem tudtam sírni, és töprengésnyi idő sem volt már rá, mert elkezdődött a harmadik felvonás.

Ella Karlovna ült az asztalnál és csak nézett maga elé. Arra gondolhatott, hogy a pofonnak úgy lesz hatása, ha mellé a tanulságot is a fejembe veri. Talán két-három perc is eltelt, aztán felemelkedett az asztaltól és széttekintett tanulóin.

– Kiszelovics Mancika! – szólította szófogadó kis kedvencét. A kislány keményített fehér kötőben, mellén kifogástalan októbrista csillaggal felállt, és várta az utasítást. A tanító néni folytatta. – Te mivel szoktál foglalkozni vasárnap délelőtt?

– Én – kezdett a kislány a kérdés helyes és kimerítő megválaszolásába – vasárnap délelőtt moziba vagy bábszínházba szoktam menni, és ha a tanító néni vagy a pionírvezető azt mondja, hogy fel kell jönni az iskolába, mert valamilyen foglalkozás lesz, akkor feljövök az iskolába.

Amíg Mancika beszélt, a tanítónő fogva tartott a szemével, s amikor a lánykát leültette, nekem szegezte a kérdést:

– Megértted?

Bólintottam, s mondtam is: igen, megérttem.

– Akkor ismételd el.

A pofon nem volt elég? Még meg is kell szégyenülnöm? – kérdeztem volna, ha legalább egy fejjel nagyobb és egy kevéssel bátrabb vagyok. De nem volt bennem sem elegendő elszántság, sem más lelki támasz, ami erősíthette volna porig alázott öntudatomat, így szóról szóra, betűről betűre elismételtem annak a példás magaviseletű kislánynak a szavait.

Nem tudom pontosan, hányat kellett aludnom, hányszor kellett még iskolába mennem, de nem igen telt bele két hét, s Ella Karlovnát nem láttuk többé. Mint-ha a falujában kapott volna munkát – ilyesmit hallottunk felőle, s mi attól kezdve egy Jurij Ivanovics nevű öregúr elé jártunk, az ő keze alatt fejeztük be a második osztályt. A nagydarab, mogorva ember nem sokat törődött a tanítással. Elég öreg volt már ahhoz, hogy a tanítás vége előtt rátörjön a fáradtság, s attól kezdve egyetlen gondja volt, hogy teljen az idő. Az önálló munkát azért mindig kiosztotta, s az óra további részében többnyire szundikált. Ha túl nagy lett a zsivaj, maga elé intette a leginkább hangoskodó gyereket, s két öklével az összesúrlódó malomkövek mozgását utánozva így rémisztgette: „Te, össze-zúúúzlak, össze-zúúúzlak!” Ennek ellenére soha senkit nem zúzott össze, de még csak meg sem nyakalt, mert lomha volt hozzá és túlzottan jószívú. Tulajdonképpen alig ismert bennünket, csak nagy ritkán találta el valakinek a nevét. Ezt a gyengeségét egy Orosz Jani nevű osztálytársunk ki is használta. Egy alkalommal ezzel állt elé:

– Jurivánovics, Orosz János meg elszökött!

– De ki az az Orosz János? – nézett kérdőn a fiúra. – Majd adok én neki, csak kerüljön a szemem elé!

Sem versre, sem olvasmányra, semmilyen nyelvtani szabályra – egyetlen dalocskára emlékszem csupán, amit Harapko tanító bácsitól tanultunk, de annak szövegét, mint majd megtudom, maga Weöres mester fabrikálta. Csoda hát, ha bogáncsként tapadt hozzám? S el ne felejtsem: tanítónk ez egyszer hegedűt hozott az énekórára, azzal terelgette fülünkbe a szép, felváltva emelkedő és megnyugtatóan ereszkedő dallamot:

Zöld erdön ibolyavirág,

elrejt jól a borókaág.

Minek is rejt az az ág?

Gyere, tágas a világ!

Zöld erdön ibolyavirág.